

Vučina VASOVIĆ*

DESTILACIONI DOMAŠAJI PLAMENČEVOG TEORIJSKO-POLITIČKOG STVARALAŠTVA

Verujem da neće zvučati demagoški ako kažem da pristupam ovom izlaganju sa osećanjem dubokog trostrukog respekta. Prvo zato što govorim pod krovom jedne tako prestižne i cenjene institucije kakva je Crnogorska akademija nauka. Drugo, zato što govorim o jednom tako značajnom i samosvojnom političkom teoretičaru i misliocu kakav je Džon odnosno Jovan Plamenac. Najzad, zato što će svaki interpretator Plamenčeve misli poželeći da govori bar približno tako sadržajno, jezgrovito i slikovito kako je on govorio o idejama autora čiju je misao proučavao i kazivao.

Mislim da neću pogrešiti ni preterati ako kažem da John odnosno Jovan Plamenac spada u prvi red moderne političke teorije ne samo u Velikoj Britaniji već i u širim evropskim prostorima. Postoje bar tri jaka razloga zbog kojih Plamenčeva misao i stvaralaštvo zaslužuju da budu prisutni i dostupni široj sredini, publici i posebno akademskim i univerzitetskim poslenicima. Prvo, valja naglasiti da je Plamenac bio prvenstveno zainteresovan za proučavanje i interpretaciju velikih ideja znamenitih političkih mislilaca. Njegova inventivnost i umeće destilisanja i pročišćavanja reči, pojmova, misli ili ideja plenili su pažnju ne samo običnih čitalaca već i poznatih naučnih poslenika. Drugo, ono što čini posebno vrednu karakteristiku Plamenca je njegova samosvojnost i originalnost. Nije bio ni osnivač ni pripadnik nijedne posebne škole ili pravca političke misli u sredini gde je bilo jedno vreme popularno biti pripadnik ili utemeljivač neke škole. To ga nije privlačilo ni brinulo.

---

* Prof. dr. Vučina Vasović, Univerzitet u Beogradu

Plamenac zaista nije podnosio bilo kakva ograničanja, „kaveze” ili kalupe. Treće, naročito imponuje pa i fascinira Plamenčevo preplitanje ontološke i gnoseološke ravni, predmeta i metoda posmatranja, jasan stav o nekom pitanju i način dolaženja do istine o njemu.

Njegove analize, argumentativni diskursi, kritičke refleksije i pogledi na politiku, državu, slobodu, prava, jednakost, pravdu kao i na nešto konkretnije vidove političkih institucija, od zakonodavno-izvršnih i sudskih do partijskih i interesno grupnih, su i danas, u velikoj meri, aktuelni i korisni. Možda danas više nego ranije s obzirom na to da se, usled sticaja brojnih i različitih okolnosti, otvara čoveku mnoštvo puteva i pravaca, ali bez jasnih oznaka kakav je koji, kud koji smeru ili stiže i kojim od njih da se krene. Ovo utoliko pre ako se zna „da su naši putevi”, kako primećuje i sam Plamenac, „varljivi”. Paradoksalno je da se varljivost, protekom vremena i u novom vremenu neslućenog napretka tehnologije, povećava. Sve je teže razlikovati realno od virtuelnog. Virtulomanija postaje neka vrsta kultnog „umeća” koje zaskače ono što je realno. Lutanje po virtuelnom bespuću postaje ne samo moda već i potreba dobrog dela umetničke ali i drugih elitnijih delotvornosti. Ono što je realno postaje, u neku ruku, suviše prosto, relikv i manir zaostalosti i stagnacije.

Dodatni problem čini ulazak u sferu virtuelnog umovanja i spisateljstva, neretko, privlačnog amaterizma koji prosto guta napore i ono malo preostalih referentnih mislilaca. U ovom svojevršnom begu od realnosti i zamešateljstvu slabe ili se gube kriterijumi vrednovanja, a time i sigurnosti.

Mešavina virtuelnosti i amaterizma je pouzdan znak ako ne zaostalosti a ono stagnacije iz koje je teško naći izlaz. A društvo koje duže stagnira počinje i da propada. Ovde sama priroda ili Bog opominju i kažnjavaju čoveka za njegovu neskromnost i prekomernu pretencioznost da hrli novim osvajanjima i dostignućima i kad nije ovladao ni sa onim koje je već zaposeo. U takvim okvirima i poruka mudrog, iako donekle konzervativnog Berka da „Korak napred ili u nepoznato valja pružiti samo onda kad je on siguran”, zvuči realistično. Uz dodatak, svakako, ne samo kad je taj korak siguran već i kad je opravdan.

Ali ni time nije sve rečeno i rešeno. Ako bismo se uvek rukovodili samo ovim Berkovim upustvom, rizikujemo da ostanemo u granicama postojećeg. Zašto? Zato što mi unapred ne možemo da znamo da li je nešto sigurno, odnosno opravdano ili nije. A nije sasvim jasno ni šta

to znači reč opravdano s obzirom na to da je ona omeđena različitim kontekstima. Zbog toga je i onaj korak u nepoznato nužan, uz prethodne ozbiljne pripreme, za maksimalnu meru sigurnosti, ali i bez pretenzija da se sve to može unapred predvideti i proračunati. Eksperiment je često sredstvo osvajanja nečeg novog i boljeg, a određena mera rizika njegov nužni deo.

Sve su to, čini se, znaci da se čovek zapleo u svojim sopstvenim dostignućima i ambicijama. On traži više nego što mu je dato i više nego što može. Njemu je dodeljena svest da može da raspolaže onim što mu je dato, ali ne i dovoljna samosvest o tome kako se ta svest koristi i dokle on može da ide. To se obično javlja u nekim složenijim i delikatnijim prelaznim periodima i stanjima. Ali i u takvom prilično košmarnom stanju, kad razum popušta, a jezik počinje da vrluda, čovek nije ostavljen na cedilu. Nove muke i nužde rađaju nove poduhvate i snage. Među njima valja pomenuti pre svega one visprene posmatračice i analitičare društveno-političkih zbivanja i misli koji su se bavili složenim pitanjima upotrebe jezika i jezičkim smicalicama u radovima brojnih znamenitih političkih mislilaca.

Može izgledati pomalo čudno zašto se mi u tekstu koji je posvećen Plamencu osvrćemo na neke stvari, posebno na virtuelnost i amaterizam, kojima se Plamanac nije bavio. Razlozi za to su višestruki, ali ćemo ovom prilikom pomenuti samo dva od njih. Prvo, u Plamenčevo vreme pojave virtuelomanije i amaterizma u literaturi i nauci nisu bili prisutni u meri u kojoj je to danas slučaj. Da je Plamenac danas živ, verujemo da bi on na svoj način reagovao na to. Njegovi najobimniji i najbolji radovi indiciraju na to. Drugo, Plamenčevi naponi oko pročišćavanja jezika, rasvetljavanje odnosa između reči i značenja radi lakšeg poimanja sadržaja reči i misli, komunikacije i argumentacije imaju poseban značaj u novije vreme s obzirom na nezapamćeno otvaranje sveta komunikaciji između zemalja, grupacija i ljudi, s jedne strane, i različitog razumevanja sadržaja reči i misli u toj komunikaciji, s druge strane. Problem se usložnjava utoliko što učesnici, posebno u političkoj komunikaciji, neretko, nastoje da koriste višeznačne reči i iskaze kako bi se mogli kasnije lakše pravdati da nisu koristili izgovorene reči u smislu koji im pridaju njihovi sagovornici, naročito protivnici.

Moguće manipulacije jezikom ohrabruju manipulacije u politici i obrnuto. Stoga bi se moglo reći da su manipulacija i jezik u mnogo čemu blizanci. Ako biblijski diktum ističe da „na početku beše reč”, Hajde-

ger da je reč „kuća bitka”, a Šekspir (Hamlet) da pisanje nije ništa drugo do reči, reči, reči, onda se čini da bi se u novije vreme moglo dodati da je jezik i lavirint i Arijadnina nit. Kad je jedno, a kad drugo odlučuje nekad „nalogodavac” jezika, a katkad sam jezik, koristeći svoju autonomiju. Svaki od jezika je dovoljno „uvežban” za ovu manipulaciju. Moglo bi se reći da je to deo svake kulture i kulturnog univerzuma. Štaviše, moglo bi se reći da je manipulativna sofistika jezika donekle bogatija u bogatijem društvu. Sve to, kao i mnoge druge stvari, pokazuju da esperanto nije još na dnevnom redu našeg planetarnog protoorganizma, organizovanja i delovanja.

U ovakvim okolnostima destilaciono umeće i hrabrost autora, među kojima je i Plamenac, pruža nemerljiv doprinos pročišćavanju mnogih ideja, misli i poruka koje su neretko patile od nesaglasnosti između onoga što su njihovi autori mislili i onoga što su rekli ili usled nejasnoće onoga što su oni rekli. Nije redak slučaj da visoki politički poslanici u nekim delikatnim situacijama, kad ni sami nisu sigurni u odjek svojih poruka, koriste „okrugle” formulacije i reči kako bi u datoj situaciji protumačili svoj iskaz na sebi i drugima najprihvatljiviji način. Ne treba zaboraviti ni to da je politika ne samo igra i nadmetanje već i nadmudrivanje koje sadrži sastojke manjih ili većih zaskakanja, podmetanja pa i prevara. Elementi sofisticirane prevare u ovim slučajevima imaju neretko snažno dejstvo i ostavljaju utisak superiornosti one strane koja se s njom „uspešno” služi. Ova vrsta prevare je, čini se, sastavni deo igre. Stiče se utisak da su ovi na prvi pogled nusprodukti političke igre u analizama često ne samo zanemareni već deluju kao izrazi inventivnosti onih koji ih koriste. Treba, svakako, naglasiti da Plamenac superiorno i kritički ulazi u lavirinte ne samo velikih intelektualnih već i brojnih manipulativnih tvorevina i na jasan način demonstrira njihove zavijenosti i manjkavosti. Takva manipulativnost je njemu i odbojna i bliska. Odbojna jer uporno nastoji da je prepozna i negativno obeleži, a bliska utoliko što ju je relativno lako otkrivao i defamirao.

Ono što daje poseban pečat stvaralaštvu Plamenca jeste poseban metod koji se na logičan i prirodan način prepliće sa tematikom i ključnim teorijskim opservacijama i razmišljanjem o samom predmetu. Ovde metod treba shvatiti u opštem smislu, kao okvir koji sadrži više podmetoda koji hvataju na dublji način pojedine značajne osobine samog predmeta ili neke pojave. Uz to, moglo bi se reći da je Plamenčev pristup neka vrsta posebne samosvojne hermeneutike. On, neretko, više zdra-

vorazumski nego nekom utabanom metodologijom, vodi tumačenje odnosno razumevanje i rekonstrukciju nekog izvornog smisaonog sklopa.

Po sebi je razumljivo da se u okviru ograničenog prostora ne može raspravljati o svim onim značajnim idejama Plamenčevog bogatog filozofsko-naučnog opusa. Zato ćemo se ograničiti samo na neke od njih, pre svega na destilisanju pojmova, reči i ideja kao pretpostavci razumevanja pravog sadržaja onoga što su autori želeli ili nameravali da kažu i šta su rekli. Ovo utoliko pre što je Plamenac smatrao usaglašavanje jezika i misli jednom od najvažnijih pretpostavki razumne komunikacije. Proučavanje jezika njemu nije bila primarna preokupacija, ali jeste značajna pretpostavka razložnog govora, ljudskog razumevanja i saživota.

U cilju jasnije prezentacije pomenutog dela Plamenčevog stvaralaštva, osvrnućemo se na tri njegova osnovna sloja. Prvo, biće reči o značajnijim pre svega intelektualnim okvirima njegovog rada. Drugo, podsetićemo na svojevrstan pristup našeg autora posmatranju i utvrđivanju pravog sadržaja i dometa odnosno težine reči, ideja i poruka jednog kruga najreferentnijih političkih mislilaca u istoriji političke misli od Makijavelija do novijih dana. Treći deo će biti posvećen Plamenčevom načinu kazivanja rezultata svojih istraživanja i refleksija o karakteru misli autora koji su zapremali stranice njegovih tekstova.

I OKVIRNI IDEARIJUM PLAMENČEVOG STVARALAŠTVA

Nomenklatura osnovnih tematskih krugova

Sticajem određenih okolnosti Plamenac je u ranim godinama dopao jedne od malobrojnih najprestižnijih intelektualnih sredina njegovog, a i kasnijeg doba, Engleske i njenog univerzitetskog epicentra Oksforda i Oksfordskog univerziteta. Oksford je nesumnjivo bio stecište, mrestilište pa i komforan stacionar različitih plodonosnih političkih ideja i mislilaca, od liberala i utilitarista do marksista i modernista političke branše. Novo doba tražilo je i, moglo bi se reći, nudilo brojne političke teme, ideje i mislioe. Isto tako, čini se da istorija nije oskudevala u bogatstvu velikih tema i problema koje su istovremeno bile izazov za nastanak i velikih mislilaca. Ali, nažalost, ma koliko razvijena njegova umna sposobnost, čovek ne može, ili s velikim teškoćama može, nadvladati izazove svojih poriva. I jedna od ključnih antropoloških premisa ili pozicija čoveka jeste njegovo interesovanje za uslove i okolinu u kojoj

živi i radi i pribavljanje što veće količine dobara ili moći potrebnih za život i prestiž ne samo za dato već i za buduće vreme. Nije sigurno da li će čovek uopšte uspeti da prevaziđe ili bar ukroti tu posesivnu i aktivizativnu stranu svoje prirode. Ovaj prirodni implant u čoveku ne zavisi mnogo od stanja i stepena njegovog obrazovanja ili pameti. Ti porivi, uz niz drugih potreba i želja, bilo da su egoistične ili dobroćudne i kooperativne prirode, su neretko vodili u razne varijante odnosa govora i misli, reči i dela ili pak do nejasnih, kontradiktornih i kamufliranih iskaza. To je nesumnjivo prepreka međusobnoj komunikaciji i razumevanju ljudi, a time i prepreka razvoju društva i čoveka. Plamenac je brzo uočio značaj i posledice tog pogubnog „korova” i nastojao da veliki deo svoje umne aktivnosti angažuje na utvrđivanju pravog smisla reči, pojmova i uopšte odgovarajućeg kazivanja kao uslovu plodotvornog razmišljanja i komunikacije.

Ono što je posebno interesantno i donekle čudno jeste okolnost da se Plamenac usmerio na traganje i proučavanje misli najreferentnijih političkih mislilaca u toku jednog zamašnog perioda vremena sa ciljem da prepozna i ukaže kako na ona njihova veličanstvena mesta tako i na brojne anomalije i manjkavosti u njihovim radovima. Tu je, u stvari, reč o tri vida zapažanja i kritičkog odnosa koji zavređuju posebnu pažnju. Prvo, reč je o najelitnijim autorima u istoriji političke misli, od Makijavelija do Roberta Dala, uz neke izuzetke. Zanimarivanje nekih poznatih autora je razumljivo, iako bi čitaoci, posebno mnogi intelektualci, mogli da zamere što Kantu nije posvećeno više mesta. Drugo, pomenuta Plamenčeva rasprava nije istorija političke misli, niti bilo kakva vrsta političke futurologije. Ona je, kako sam Plamenac kaže, „kritičko ispitivanje nekoliko važnih teorija” odnosno „ispitivanje njihovih pretpostavki, ideja i stavova”. To je, u stvari, duboko oranje po njivama zamašnog dela istorije koje su zasađene najznačajnijim izdancima ljudskoga uma i duha. Valja istaći, u nešto manjoj meri, i uslove u kojima se one stvaraju. U manjoj meri zato što su o tome mnogi drugi autori pisali. Treće, Plamenac se ne libi i da protumači, bolje reći dotumači, misli nekih autora i u slučajevima kad su one nedovršene.

Raspon u kojemu Plamenac vremenski, personalno, tematski i teorijski obuhvata građu za svoje razmatranje i obradu je zaista impresivan. Od petnaestog veka odnosno Makijavelija do novog doba, preciznije do Roberta Dala, ređaju se sažeti portreti, bolje reći monografske obrade najreferentnijih autora, njihove osnovne ideje i teorije, relevantni

pravci političke misli i njihovi argumenti. Samo u njegovom delu „Čovek i društvo” obrađivano je, „na solo” i u širem smislu jedanaest veličanstvenih, a onih koji su isticani u okviru neke tematske oblasti više od desetak. Onamo gde je reč o nekoj zajedničkoj osobini ili okviru nekoliko autora, Plamenac ih je obrađivao pod zajedničkim naslovom i u kraćem vidu. Takvih slučajeva je svega tri. Tako npr. u okviru zajedničkog imenitelja „Sloboda savesti” obrađivao je „Tradicionalne koncepcije i reformaciju” sa autorima srednjeg veka: Luterom, Kalvinom, jezuitima i Sektama; u okviru „Razvoja tolerancije i slobode savesti” istakao je tri pozicije: Argumenti za puku toleranciju, Socinijanci i Kastiljone i Sloboda savesti i filozofi. U drugu grupu pod naslovom „Božansko pravo i apsolutna monarhija” Plamenac je uključio Filmera, Bosijea i Paskala. U treću grupu pod naslovom „Rani socijalisti, francuski i engleski” uključeni su Sen-Simon, Hodžskin i Tompson i Furije. No, tu su uključeni i autori koji nisu posebno apostrofirani u naslovima ili podnaslovima pojedinih grupacija imena ili pitanja.

Fascinira ne samo broj i izbor autora već i bogatstvo tema i problema. Pomenimo samo neke od njih: filozofija, teorija, nauka, metafizika, društvo, čovek, politika, politički sistem, država, nacija, nacionalizam, vlast, suverenost, pravo, moral, religija, ideologija, psihologija vladara i podanika, predrasude, geneologija strasti, antropologija, logika, epistemologija, iskustvo i znanje, progres, stoicizam, skepticizam, zajednica, stagnacija i napredak, porodica i građansko društvo, kultura, racionalizam, revolucija, estetika, samosvest, protivrečnost, ropstvo, progres, svesno i nesvesno, zakon, jezik, sloboda, jednakost, sloboda savesti, tolerancija, svest i savest, demokratija, liberalizam, monarhija, autokratija, utilitarizam, ljudska priroda, prirodno stanje, prirodna dobrota čoveka, duh, priroda i duh, opšta volja, zakoni prirode, učenje (njegovo poreklo i važnost), saglasnost, pristanak, svojina, pravda, vrlina, politička stranka, poređenja Bentama i Hegela, klase i klasni sukobi, pravosudni sistem, korporacije itd.

Isto tako, treba pomenuti i raskošni buket teorijskih smerova sa autorima koji pripadaju određenim referentnim teorijsko-naučnim pravcima: utilitarizam, oksfordski idealisti, bihevioristički pokret, elizizam, marksizam, stanje u Americi, Francuska revolucija itd.

Smisao ovog osvrtu je u nameri da se, putem navođenja određenih imena, pojmova, misli i sklopova misli, pokaže širina i dubina Plamenčevih teorijskih i empirijskih prokopa, preokupacija, bogatstvo njegovog

interesovanja i znanja, njegovog dara zapažanja i promišljanja i najzad njegovog smisla i hrabrosti da interpretira, prosuđuje i vrednuje dela i likove tako zamašnog broja velikih stvaralaca. Uz to, valjalo je naglasiti i njegovo poznavanje i korišćenje književnosti kao neke vrste pozadinske logistike, koja je podupirala koliko njegovu lucidnost, hrabrost i lepotu kazivanja toliko i opreznost u promišljanju, artikulisanju i kritici političke misli najreferentnijih mislilaca.

II FILIGRAMSKO DESTILISANJE POJMOVA, REČI I IDEJA

Izuzetna smelost da se ovako raskošna intelektualna građa i tvorevine stave u destilacionu presu, da ih podvrgne preispitivanju i, kako bi Njegoš rekao, „da postriže gdje je predugačko” i produži gde je prekratko, zaslužuje veliku pohvalu i poštovanje. Plamenac je, nesumnjivo, za ovakav poduhvat imao ne samo hrabrost već i znatnu sigurnost i lepotu kazivanja. Bez toga, verovatno ne bi izabrao najznamenitije mislioce za neku vrstu „provere” niti argumentaciju kao svoj osnovni oslonac i sredstvo njihovog prosuđivanja.

Isto tako, nije na odmet ponovo podsetiti da je prebivao i delovao u jednom od centara jezičke filozofije i analize, tako da mu neke tajne jezika nisu bile nepoznate. To je vreme šireg uvođenja jezika odnosno semantike u polje političke analize, što nije moglo ostati bez manjih ili većih razmirica. Tu su se po svojoj snazi posebno isticali dva misaona toka odnosno pravca: jedan oličen u krugu oksfordskih idealista i drugi u vidu logičkog pozitivizma. Naročito je uzeo maha ovaj drugi pravac u kome su mnogi od njegovih pristalica videli početak „nove ere u filozofiji”. On se ubrzo širio i postao internacionalno organizovan. Njegove pristalice su smatrale ne samo da je nova era filozofije na vidiku već da je upravo logičkom pozitivizmu palo u deo da tu novu eru započne. Da bi otvorili put ovom novom pravcu, logički pozitivisti su se obrušili na prethodnu filozofiju koja je po njima bila neka vrsta mešavine nauke i nenaučnosti.

Centralna meta napada bila je metafizika i apstraktno teoretisanje. Metafizika nije ni istinita ni lažna, već jednostavno besmislena. Da bi se oslobodili tih metafizičkih zabluda i okrenuli razvoju i objedinjavanju prave nauke, potreban je bio kriterijum koji bi omogućio uklanjanje ove zablude. Taj kriterijum je nađen u principu provere ili verifikacije. Drugim rečima, jedan iskaz ima smisao analitičkog karaktera sa-

mo ako je empirijski proverljiv. Stavove koji nisu ni analitički ni empirijski logički pozitivisti nazivaju metafizičkim odnosno besmislenim.

Plamenac je brzo uvideo manjkavosti kako oksfordskih idealista tako i logičkih pozitivista. Cenio je, a možda i koristio, neke njihove stavove, ali njihove osnovne ideje nije prihvatao. Plamenac, dakako, nije mario ni za mnoge druge, neretko, ukalupljene formalne pravce mišljenja niti za to ko je u kom pravcu, već šta je ko rekao i šta ko ima i može da kaže. Shodno tome nije se trudio da svoju misao strpa u prokrustovu postelju bilo kojeg pravca i tako obaveže, ograniči i zaokruži svoj tok mišljenja. Plamenčev pristup i metodologija ne mogu da stanu ni u jedan od brojnih pravaca, već ih presecaju ili prepliću naglašavajući i koristeću u njima ono što mu se činilo značajno. Tu nije reč o sirovom preuzimanju tuđih misli, već o idejama koje njemu odgovaraju i do kojih bi on možda došao i da se prethodno sa njima nije ni sreo.

Plamenac, u stvari, razvija i kazuje svoju misao na tri načina: Prvo, na svojevrsan neposredan način; drugo, kao oštru kritiku drugih različitih gledanja; treće, kao pozitivno prosuđivanje mnogih ideja. Sva ova tri vida kazivanja i kritike su originalna.

Pre svega, čini se da je Plamenac i genetski i geografski bio predisponiran da bude samosvojan. Prvo, potiče iz kraja gde je sramota biti gori od drugoga i gde se kipti od želje da se bude bolji od dugoga, a naročito od svog komšije i suseda u svom okruženju. Ovaj imperativ se više proživljava nego ispoljava. Drugo, svoje sklonosti političkoj filozofiji i teoriji nije želeo da demonstrira samo proučavajući druge mislioce, ma kako veliki oni bili, već i da stvori nešto što će biti originalno i interesantno. Zato je sav svoj život posvetio proučavanju dela velikih mislilaca i nastojanju da svojim originalnim stvaralaštvom i delima doprinese nešto tom veličanstvenom krugu političkih stvaralaca. Treće, treba, svakako, istaći i povoljan sticaj okolnosti: s jedne strane, velika oksfordska sredina u kojoj se našao sa velikim mogućnostima i predispozicijama ozbiljnog bavljenja političkom filozofijom i, s druge strane, težnja da se iskoriste šanse koje takva sredina pruža.

U svom uobičajenom maniru, on prvo govori o rečima i pojmovima, a zatim o odnosima. On nastoji da definiše nekoliko reči koje se često koriste u političkim diskusijama i da otkrije u kakvom su međusobnom odnosu činjenice koje te reči označavaju. Po sebi je razumljivo da je pitanje odnosa između reči, značenja i konteksta veoma složeno naročito ako se zna da pojedine reči imaju i po trideset značenja. Od tu-

mačenja neke važne reči zavisi i smisao rečenice i cele poruke. Koje od tih značenja treba odabrati, zavisi od brojnih uslova. Ono što je u svemu tome sasvim sigurno jeste da značenje u istorijskim menama ne miruje, već trpi promene.

Hipoteze prema kojima jezik oblikuje misao su defavorizovane među savremenim lingvistima. Oni naglašavaju da je bilo koji jezik „potencijalno” sposoban da izrazi ono što je rečeno ili napisano na bilo kom drugom jeziku. U nekim slučajevima, rekonstrukcija smisla neke jezičke tvorevine može da se obavlja i bez oslonca na širi kontekst, prosto na osnovu tumačenja samog jezika. Pri tom, veoma je značajno da se u tu reprodukciju ili tumačenje smisla ne uvuku i neke sopstvene manje ili više pristrasne pretpostavke i uzusi razumevanja.

Nije greška, upozorava Plamenac, kad se jedna reč koristi u nekoliko značenja, već kad politički mislioci koriste to, odnosno govore kao da su pretpostavljali da ta reč ima samo jedno značenje u svakom od tih slučajeva. Takva pretpostavka je opasnost, jer samo kad ljudi nisu svesni da koriste istu reč za različita značenja u opasnosti su da pređu sa jednog značenja na drugo i tako mešaju činjenice i pojmove. Tek pošto se ponudi ono što se smatra približno ispravnom definicijom relevantnog značenja konkretne reči, i nakon kritike neke od njenih najuobičajenijih nepravilnih upotreba, dato poglavlje će se završiti tačnom definicijom.

To znači da se neće dati jedna arbitrarna definicija, već definicija jednog značenja reči koje je relevantno za istraživanje određenog predmeta. Reč treba da se koristi kao hipotetički imperativ. Ako ljudi žele da budu shvaćeni i da podstiču valjane argumente, ne treba da prelaze sa jednog značenja na drugo, niti da uzimaju za sigurno: ono što važi za prvo značenje važi i za drugo. Pored toga, ovde se ne radi o kvarnim rečima. U pitanju su ispravne i prave reči koje su namenjene različitim sadržajima. Tako na primer Lok i Spinoza nisu shvatali prirodno pravo na isti način. Jedan ga je shvatao u smislu zakona (law), a drugi kao pravo čoveka (right).

Posle pomenutih, velikim delom metodoloških uputa i uputstava, Plamenac jasno sažima logiku i karakter svog osnovnog pristupa preferiranjem stipulativne interpretacije reči. Praktikovanje ove logike odnosno metode Plamenac primenjuje u razmatranju verodostojnosti, smislenosti, doslednosti, koherentnosti, argumentativnosti ideja velikog broja najreferentnijih mislilaca u istoriji. Ovo umeće provejava manje ili više kroz sve njegove radove.

Stoga ćemo se, pored onoga što je već rečeno o nekim više preliminarnim uvodnim napomenama, osvrnuti samo na neke isečke njegovog opusa u kojima se može, u većoj meri, zapaziti njegovo destilaciono i argumentativno umeće. U konkretnijem smislu obratićemo posebnu pažnju na onaj deo njegove misli koji je organizovan oko tumačenja odnosno definisanja i opravdanja definicije određenih reči i posebno odnosa između reči, značenja i doktrina. Ovom prilikom biće reči o dva slučaja: prvo o odnosima i značenju tri reči: saglasnost, sloboda i obaveza (dužnosti); drugo o prosuđivanju nekih Marksovih ideja.

U prvom slučaju Plamenac je želeo da ispita i pokuša da definiše vezu između saglasnosti, slobode i dužnosti onih kojima se vlada da se pokoravaju svojim vladarima. On odmah, bez okolišanja, započinje polemiku i konstatuje da nisu ponuđene definicije takvih reči kao što su „saglasnost”, „sloboda”, „pravo”, „obaveza”, „dobro” i to dovodi do mnogih nesporazuma. Zbog toga, on nastoji da, koliko je moguće, raščisti gomile žbunja oko tih reči.

Reč „saglasnost” se koristi u različitim značenjima i mora se ponuditi određeno opravdanje za tvrdnju da je konkretno značenje te reči koje je odabrano jedino relevantno za diskusiju koja je tema određene rasprave. Plamenac definiše ono značenje saglasnosti koje izraze „vlast uz saglasnost” i „predstavničku vlast” čini sinonimima. Uz to, kaže Plamenac, „kadgod se ćutanje može legitimno smatrati pristankom, i kadgod takav pristanak predstavlja davanje dozvole, imamo pravi slučaj prećutne saglasnosti”. Saglasnost nastaje kadgod je pravo jednog čoveka da postupi na jedan način uslovljeno time što je drugi čovek izrazio želju da on postupi na takav način”. Neko je zastupnik samo ukoliko njegovo pravo da radi ono što radi zavisi od saglasnosti drugog, a ne od njegove dobre namere za dobro drugoga ili iz toga da će se svideti drugome. Nijedna od tih definicija nije arbitrarna, već opisuje jedno od značenja reči „saglasnost”, koje je jedino relevantno za ovo razmatranje, pošto je jedino koje vlast, uz saglasnost, izjednačava sa odgovornom vlašću. Time je Plamenac ponudio svoju definiciju saglasnosti i ukazao na zloupotrebu tog termina od strane krivotumača u koje je uvrstio filozofe Bosanketa, Loka i neke druge teoretičare.

Posle ovih analiza preostalo mu je da sazna u kojoj meri narodne vlade vladaju uz saglasnost svojih podanika. Postoje samo dve vrste vlasti za koje se može reći da deluju sa pristankom većine onih kojima vladaju. To su čista odnosno neposredna demokratija i predstavnička de-

mokratija. Do koje se mere može reći za takvu vlast da funkcioniše uz pristanak onih kojima se vlada? Za demokratsku vlast je presudno da je želja za sprovođenje zakona od strane većine građana neophodna. Ipak, uslov za mogućnost vršenja vlasti nije isto što i uslov za njeno posjedovanje. Samo kad je želja da se vlast ponaša na odgovarajući način sama po sebi ono što vladi daje pravo da funkcioniše na taj način, tako da su oni koji izražavaju želju takođe odgovorni za vladine postupke, tek tada i želja jeste saglasnost. Moguće je da pojedinci ili grupa ne daju saglasnost na određene akte, ali se saglašavaju sa odlukom većine.

Kod predstavničke demokratije element saglasnosti je uži nego kod čiste demokratije. Ona pretpostavlja da većina prihvata odgovarajuće odluke. Međutim, u slučaju da se ne zna tačno šta birači hoće da njihovi predstavnici rade nije moguće proceniti do koje mere vlada radi sa odobrenjem svojih podanika. Karakter mandata uvek mora biti definisan bez obzira na to koliko je širok ili ograničen. Nije nužno da bude definisan zakonom, već samo običajnim pravom i tradicijom, tako da birač zna šta treba da radi. Ono što je potrebno nije da narod vlada narodom, što nije moguće čak ni u neposrednoj demokratiji, već da narodom vladaju najbolji među njima uz saglasnost što je moguće većeg broja ljudi. Brižljive analize Plamenca pokazuju da ni u neposrednoj ni u posrednoj demokratiji ne postoji nešto poput vlasti uz saglasnost svih osoba od kojih se očekuje da duguju poslušnost vlasti. U najboljim mogućim uslovima, što se tiče saglasnosti, može biti tačno da su prava onih koji vladaju uslovljena pristankom većine onih kojima vladaju, ali nikad nisu uslovljena saglasnošću svih osoba za koje se s pravom može reći da su obavezni na poštovanje zakona. Iz ovoga proizilazi da saglasnost ne može da se uzme kao jedini osnov obligacije. Postoje i drugi razlozi obligacije. Ali kazati to ne znači kazati da ona nije osnov obaveze. Pri tome, moguće je da najvažniji osnov političke obaveze nije saglasnost.

Živeti pod zaštitom neke vlade i pod okriljem nekih zakona ne konstituiše saglasnost sa postojanjem vlade i tih zakona, ali to ne znači da to osobi koja je njima zaštićena ne nameće obavezu da ih poštuje. Ruso i Lok su sve svodili na saglasnost i ona je bila osnov obaveze. Oni su bili u pravu kad su insistirali na tome da biti zaštićen zakonom stvara obavezu da se zakon poštuje, ali su grešili tvrdeći da prihvatanje zakonske zaštite podrazumeva saglasnost sa njegovim sprovođenjem. Doduše, nije sasvim jasno rečeno koji su to drugi osnovi obaveznosti pored saglasnosti.

Tek pošto je Hegel napisao svoju *Filozofiju prava* odustalo se od stare teorije ugovora i umesto nje ponuđeno je novo tumačenje razloga čovekove dužnosti da iskazuje poslušnost vlasti. Sad se uz princip saglasnosti dodaju i principi volje: opšte i pojedinačne. Doduše, Ruso je još ranije govorio o opštoj volji. On je pre Hegela, kao što je i Grin posle Rusoa i Hegela, smatrao da je „opšta volja” opšta samo ukoliko za svoj cilj ima zajedničko dobro. Ruso i Grin ističu da postojanje zajedničkog dobra podrazumeva postojanje zajedničke volje; ali kad treba da navedu šta je zajednička volja oni je samo nazivaju zbirom pojedinačnih volja ukoliko njihov učinak služi zajedničkom dobru. U suštini, upravo onda kad žele da objasne šta je opšta volja, njen opšti karakter teži da nestane. Ruso stavlja veći naglasak na jedinstvenost volje koja hoće zajedničko dobro. Pri tome on je različito kvalifikuje: jednom kao volju većine, a drugi put kao sposobnost superuma. On takođe govori o zajedničkom „ja”, javnoj ličnosti i državi kao o nečemu što ima svoje sopstvene mentalne i moralne atribute. U meri u kojoj on to radi, primećuje Plamenac, njegova teorija je sličnija teoriji Hegela.

Možda smo ubedili čitaoca, nastavlja Plamenac, da ne može da postoji nešto tako kao što je identitet u različitosti i shodno tome ništa poput opšte volje, ako držimo da je ona njegov primer. Ne postoji nešto takvo kao što je opšta volja te stoga ni zakon ne može biti njen izraz.

Ono što je radio sa saglasnošću i opštom voljom, Ruso nastavlja da radi i sa opštim dobrom. Plamenca interesuje da dokuči koje je to dobro zbog kojeg država postoji da bi ga podsticala. Kako dobro može biti zajedničko jednom broju ljudi? Ali i da postoji zajedničko dobro, zašto bi to bilo jedina obaveza države? Zar ne postoje i druge dobre stvari. Plamenčev zaključak je da „ne može postojati nešto poput zajedničkog dobra”. On ističe argumente i u tu svrhu drži čas anatomije nad Grinovom pozicijom. Plamenac tvrdi da dobro koje je zajednički cilj ne mora da bude i zajedničko dobro. „Zajednički cilj” je srodno i različito sa izrazom „zajedničko dobro”. Grin nije uspeo da napravi razliku između zajedničkog cilja i zajedničkog dobra, a to je zato što nije analizirao kakvo je značenje datih reči.

Što se tiče drugog slučaja, Plamenac propituje neke ključne tačke Marksove misli. Drugim rečima, kako sam kaže, želeo je da kritički ispituje pretpostavke i argumente Marksa; da razmatra u opštem smislu određene tipove objašnjenja i kriticizma koji su imali marksističku formu. Marks je kao i Hegel shvatio tok ključnih promena kao pokret pre-

ma socijalnom poretku i kulturi u kojima će ljudi shvatiti njihov uslov i njihove potrebe onakvim kakve su, u kojima će zadovoljiti njihove potrebe u punom smislu i razumeti šta je sloboda i postići je. Uz to, on je verovao u neku vrstu progresa koji bi bio konačno „oslobađajući”. Njegova ideja o tome bila je u mnogo čemu slična Hegelovoj. Plamenac sumnja, ili mu nije jasno, da li i koliko je Marks čvrsto verovao u progres, osim možda u mladosti.

Plamenac obraća posebnu pažnju na dve Marksove osnovne pozicije. Prvo, na konstataciju ili uverenje da su ekonomski napredni ljudi narodi već u njegovo vreme suočeni s problemima koje mogu rešavati samo ustanovljavanjem vrste društva i kulture koje je on zvao komunističkim; drugo, ti narodi će biti sposobni i spremni da vuku ostalo čovečanstvo u njihovu orbitu i učiniti ga sebi ravnim.

Plamenac je očigledno skeptičan vis a vis pomenutih Marksovih prognoza i očekivanja. On smatra da ideja o nužnom toku socijalne promene koja će kulminirati u formalnom postignuću slobode je neprihvatljiva. Niko više u to ne veruje, čak ni marksisti, kaže Plamenac. Marks je, nastavlja on, bio vernik u istorijsku nužnost „na isti neodređen i povremeno sumnjiv način” na koji je bio vernik u „ekonomski determinizam”. On naginje poziciji koju nikad nije jasno definisao i koja je možda labavo povezana u njegovoj misli sa verovanjem da je čovečanstvo uključeno u dugi tok socijalne promene koje niti razumeju niti kontrolišu, ali sada se nadaju da mogu da kontrolišu jer ih je transformisao u kontrolora. To uključuje sledeće: da je tok promene nužan; da on mora da prolazi iz faze u fazu u određenom redu i mora dostići posebno finalno stanje. On, dalje, implicira da to kako ljudi kolaboriraju da proizvedu sredstva da zadovolje svoje želje determiniše karakter društva kojem pripadaju.

III DIHOTOMNO PREDSTAVLJANJE VELIKIH MISLILACA

Među interesantnije delove Plamenčevog rada spadaju oni u kojima on predstavlja i prosuđuje pojedine autore. On prikazuje te autore kao da su oni ne samo njegovi savremenici već i poznanici i družbenici koje je mogao da posmatra i prosuđuje izbliza. To daje uverljivost i dubinu njegovog portretisanja likova i dela velikih mislilaca. Od posebnog značaja je ne samo za mlade već i za starije iiskusne teoretičare i istraživače njegov pristup i uputi koji se iz toga mogu izvući. Među njima su

posebno značajni oni koji pokazuju; kako Plamenac tematizuje stvaralaštvo velikih mislilaca; kako prepoznaje i identifikuje ključne ideje i s lakoćom ih izdvaja od brojnih drugih ideja; kako ih klasifikuje; kako ih je prosuđivao u komparativnom vremenskom svetlu; šta je zajedničko svima, a šta pojedinim od njih; kako ih je vrednovao; koje kriterijume je koristio za vrednovanje; kako je organizovao pojedine tematske celine. Plamenac se nije opterećivao razvrstavanjem autora u pojedine škole, ako nema nekih jasnih naznaka da oni pripadaju određenim smerovima političke misli. U tom raspetom, neretko i skalarnom protivrečnom spektru osobina, ocrtavaju se likovi i karakteri velikih političkih mislilaca. Ogledno polje tog metoda je njegovo najpoznatije delo „Čovek i društvo”, ali ne samo ono.

I najveće mislioce Plamenac karakteriše u dihotomijama katkad i u antinomijama. Pogledajmo samo neke primere takve analize i pouke pa i poruke koje filozofsko-naučni i politički poslenici, pa i obični građani koji su zainteresovani za politiku, mogu izvući iz njih. Pošto je nemoguće ovim osvrtom obuhvatiti sve autore koje je Plamenac naveo u svom raskošnom filozofsko-političkom izboru, ovom prilikom ćemo se osvrnuti u nešto većem obimu samo na manji broj najreprezentativnijih i po mnogo čemu najznačajnijih od njih i u mnogo manjoj meri na neke koji su po svom mislilaštvu uz ili odmah do njih. Pre svega, biće reči ukratko o Plamenčevom portretisanju Hegela i Marksa. U portretisanju političko-filozofske misli i jednog i drugog, Plamenac ih predstavlja u svetlosivim bojama. Predstavljao ih je tako verovatno ne zato što se mogao osećati prilično raspet između različitih utisaka o njima, već zato da bi ih što vernije i ubedljivije predstavio.

Fascinira broj tematskih pozicija i pratećih dopuna koje Plamenac bira da dočara profil i ključne Hegelove i Marksove ideje. Mnoge od tih ideja, pored brojnih drugih velikih dometa i osobina njihove misli, pokazuju i neke manjkavosti, nedoslednosti, protivrečnosti i paradokse. Upravo ta vrsta manjkavosti i propusta okupira pažnju jednog sloja ili sklopa Plamenčeve misli i upravo u tom delu svog naučno-filozofskog angažmana Plamenac pokazuje najjaču, najdublju, najatraktivniju i dobrim delom originalnu stranu svoje filozofsko-političke misli.

Kad je reč o Hegelu, Plamenac nastoji da obazrivo ulazi u zamršeni jezik i ideje Hegela i posle izloženog toka Hegelovih ideja, njegovih logičkih i epistemoloških zagonetki, interpretira i kritikuje Hegelovo mi-

šljenje. Pošto je uočio manjkavosti, Plamenac želi da pokaže zašto su mnoga Hegelova rešenja neprihvatljiva.

Mnogi zaključci iz *Fenomenologije duha*, kaže Plamenac, su igre rečima, dok su ostali trivijalni i smešni. Mnoge stvari se kazuju olovno teškim jezikom. Tako je suština stvarnosti, po Hegelu, um ili duh koji se nužno kreće ka samosaznanju, slobodi i zadovoljenju, koje stiže u civilizaciji kojoj Hegel pripada. Sloboda je saglasnost svesne i racionalne volje pojedinca sa zakonima i običajima njegove zajednice. U Engleskoj, naročito u Oksfordu, nastavlja Plamenac, nismo obučeni da se na najbolji način odnosimo prema takvim misliocima kao što je Hegel. Lako nas odbija njegova arogancija i opskurnost i ogorčeni smo siromaštvom i nepoštenjem njegovih argumenata.

Dosta toga od Hegelovog argumenta, kaže Plamenac, je prividno. On hoće da se sve uklopi u njegovu šemu i ponekad pribegava najčudnijim izumima da postigne svoj cilj. „Siromaštvo njegovog argumenta, kad je siromašan”, kaže Plamenac, „često je skriveno nerazgovetnošću njegovog stila”. Plamenac takođe podseća da je Hegel često optuživan da je šarlatan. „On je tako samouveren”, nastavlja Plamenac, „tako sveznajući i povremeno tako zamršen i proziran da muči čitaoca ili izaziva njegovo gnušanje. Teško je poverovati da bi pronicljiv i ingeniozan um mogao biti zaveden nekim njegovim argumentima”. Postepeno Plamenac zaoštrava svoje kazivanje rečima: Možda više nego bilo koji drugi filozof njegovog kalibra, on odaje utisak intelektualnog nepoštenja. Kod njega nije reč o pogreškama sporog ili umornog uma; on postavlja velike zahteve pred svoju filozofiju i to zahteve koji su besprimeri. Jer u njegovoj filozofiji duh dostiže potpuno samosaznanje. Možemo, kaže Plamenac, očekivati ali ne i opravdati jeftinu pretencioznost kod onih koji misle da su rešili zagonetku univerzuma. On takođe ističe da bi mnoge pojedinosti Hegelovog opisa moderna psihologija i epistemologija mogle dovesti u pitanje. Plamenac se usuđuje da kaže da je Hegel u nekim aspektima bio ispred svog vremena, a u drugima površan ili čak sklon izvrtanju.

No, Plamenčeve zadržke i skretnice su isto toliko jake koliko i njegovi kritički odstreli. Uz kanonadu oporih zapažanja i reči on sa sličnim žarom ističe i svoje divljenje Hegelu. On počinje oprezno i postepeno da uzima zalet i zagreva da bi završio utisak o njemu velikim rečima. Ipak, kaže on, Hegelov poduhvat, uzet u celini, nije bezvredan i trivijalan; on je uzbudljiv i smeo i, čak, veličanstven. To je filozofija veli-

kog stila. On vidi proces pomoću kojeg čovek, spoznajući svet i ovladavajući njime, stiče samosaznanje i vlast nad sobom; on čoveka, pre nego što je dostigao ovo znanje i vladanje, vidi kao stranca u društvenom svetu koji je, premda on to ne zna, produkt njegovih aktivnosti; on ga vidi kako se, menjajući svoju sredinu, i sam menja; on ga vidi kako postepeno uči da u svetu bude kod kuće. Sažimajući utiske o Hegelu, Plamenac se ne ustručava da kaže da je Hegel u nekim aspektima bio ispred svog vremena, a u drugima površan ili čak sklon izvrtanju.

Plamenac je ostavio Marksa da na kraju s njim „kruniše” svoje duugo bavljenje političkom teorijom. Možda se ovde može videti i njegova objektivnost i delimični ustupak sredini u kojoj je od ranih dana živeo i delovao. Često je, po sopstvenom kazivanju, kritikovao Marksa. Pri tom, Plamenac napominje da nije imao nameru da brani kapitalizam od Marksove kritike, već samo da osvetli Marksa odnosno istakne njegove pozitivne i negativne strane. Plamenac eksplicitno ističe da „Marks jeste veliki mislilac”, ali uz to dodaje da je „takođe i konfuzan”. On je „učinio mnogo dobrog i nešto štete”. Učinio je dobro proizvedeći ideje ili poboljšane vizije ideja drugih ljudi, koje su stvarno prosvetiteljske ili koje takvim mogu biti za svakog ko je spreman da uloži trud da ih razabira; a štetu je učinio začaurivši ideje koje su konfuzne i prazne u fraze koje su korišćene naširoko i koje su stvorile kod ljudi iluziju da misle kada stvarno ne misle.

Plamencu su Marksovi argumenti izgledali logički neosnovani, a njegove pretpostavke nejasne ili nerealne zato što nije načinio važne razlike ili kvalifikacije. Marks ima dubinu, ali ne toliko koliko se čini njegovim obožavaocima. Plamenac posebno ističe dve zamerke Marksu: prvo, vidan je njegov propust da jasno kaže koje standarde priziva kad osuđuje buržoasko društvo; drugo, njegova nejasnoća u pogledu budućnosti. Marks je uticao prvenstveno na ponašanje lidera koji su tražili podršku siromašnih, ali ne onamo gde je buržoasko društvo bilo najrazvijenije. Uz to, Marks je malo razmišljao bilo o slobodi ili o pravdi. On je sebe ograničio uglavnom na osudu buržoaskog društva.

No, ma koliko isticao njene manjkavosti, Marksova teorija, bolje reći misao, je Plamenca, po svemu sudeći, posebno zanimala. Stoga nije slučajno da joj je posvetio tri knjige i to na zalasku svog života. U njima je on poručivao: Ne dopustimo, međutim, da nas manjkavosti marksističke teorije, manjkavosti koje su dovele do takvih bučnih i sterilnih kontroverzi, učine slepim za njene zasluge. „Marksizam” je, nastavlja

Plamenac, „jedna od najbogatijih i najsugestivnijih društvenih teorija i vredna je pažljivog ispitivanja. Ona je uzbudljiva na dva sasvim različita načina: ona duboko pokreće radikala koji je nezadovoljan postojećim svetom i traga za filozofijom koja će ga voditi u njegovom nastojanju da ga promeni i podstiče radoznalost i maštu istraživača čiji predmet nije da promeni društvo ili da spreči njegovu promenu, već da uveća naše znanje o njemu”.

„Postoji”, kaže Plamenac, „ideja, zajednička Hegelu i Marks, koja čak iako se pokazala neprihvatljivom u oblicima koje su joj oni dali ili ju je potrebno bliže odrediti, ima dubok uticaj na mnoge liberalne i radikalne mislioce. Ova ideja nije svojstvena samo njima, premda njihove verzije te ideje, uprkos nejasnosti i neuhvatljivosti, spadaju među najrazvijenije i najsugestivnije. To je ideja usavršavanja (perfectibility) koja kod njih dobija dimenzije koje su nepoznate u osamnaestom veku zbog toga što Hegel prodire dublje u ljudski duh, a Marks u društvene procese koji utiču na taj duh. Premda njihove verzije ove ideje mogu biti podložne kritici po drugim osnovama, teško da je njihova kritika dorasla hegelovskoj i marksističkoj društvenoj filozofiji. Bila bi šteta da je ova ideja, s pravom povezana s njima, izgubljena u opštoj osudi njihovih sistema. To je ideja koja zaslužuje da bude izvučena iz tih sistema i samostalno razmatrana”.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Podsećanje na ideje i uputstva mislilaca poput Plamenca može da olakša razumevanje ne samo svoje sredine već i šire okoline pa i sveta i mogućnost snalaženja u njemu. To, naravno, nije prosta prezentacija tuđih ideja, već višeslojna, naročito dvoslojna dubinska analiza njihove misli. Teško je reći koji je od ta dva sloja dublje i lepše skrojen: onaj sa kritički negativnom intonacijom ili onaj sa pozitivnim ili oduševljavajućim predznakom. Pored toga, valja istaći još dve stvari. Prvo, to nije puka prezentacija ideja velikih mislilaca, već tumačenje koje uključuje prevođenje neretko komplikovanih pa i zamršenih ideja i misli na razumljiv jezik. Drugo, ništa manje značajno od prethodnog, jeste brižljiva selekcija onoga što je ključno ili naročito značajno za razumevanje njihove društvene i političke teorije. To nije nimalo jednostavno zato što je jedan broj znamenitih mislilaca prilazio društvenim i političkim problemima u sklopu kosmogonijskih projekata ili reminiscencija o to-

taliteta. To je, neretko, povuklo prenošenje jezika metafizike u društvenu odnosno političku nauku. Pored toga, nisu ni svi znameniti politički mislioci jedako znameniti i lucidni u svim stvarima i u onome što su mislili i rekli. Plamenac pokazuje ne samo nedostatke zamašnog broja najreferentnijih autora od Makijavelija naovamo već i zamašan broj nedostataka u njihovim delima odnosno idejama.

Plamenac je u određenom smislu te reči bio tvorac i korisnik svoje sopstvene metodologije. To je bila zdravorazumska logika koja je, s jedne strane, prepoznavala i sintetizovala mudrost brojnih i različitih teorija u kritičnu masu ideja i uputa koji su bili istovremeno i kriterijumi za prosuđivanje pojedinih teorija i misli brojnih velikih autora. S druge strane, ona je prilično lako skidala auru visokoparnih ali praznih teorija, ideja i naziva kojima se nadoknađivao deficit njihovog sadržaja ili suštine.

Njegov metod se na logičan i prirodan način prepliće sa tematikom i ključnim teorijskim opservacijama i razmišljanjem o samom predmetu. Ovde metod treba shvatiti u opštijem smislu, kao okvir koji sadrži više podmetoda koji hvataju na dublji način pojedine značajne osobine samog predmeta ili neke pojave. Uz to, moglo bi se reći da je Plamenčev pristup neka vrsta posebne samosvojne hermeneutike. Najviše se uzdao u ono što je sam video i o čemu je razmišljao. Čini se da je on dolazio do odgovarajućeg značenja reči više intuicijom nego putem preterano sofisticiranog akademskog poznavanja jezika. Intuicija u ovakvim slučajevima, naravno, ne pada s neba, već je oštrica uma sazdana od sastojaka prirodnih predispozicija, određenog znanja, imaginacije i rasudne snage. Plamenac je pokazao da sve to poseduje i da zna da se njima služi.

LITERATURA

- [1] Berlin, I., *Personal Impression*, ed. H. Hardy, Hogarth Press, London, 1990.
- [2] Brown, S.-Collinson, D.-Wilkinson R., *Biographical Dictionary of the Twentieth Century Philosophers*, Routledge, London and York, 2002 (1996).
- [3] Charlesworth, M. J., *Philosophy and Linguistic Analysis*, Dudiesme University Press, Pitsburg, 1959.
- [4] Deinger, W. T., *Problems in Social and Political Thought*, The Macmillan Company, London, New York, 1970 (1965).

-
- [5] Eulau, H. *Political Behavior*, Encyclopaedia of the Social Sciences, Vol. 12, Free Press, New York, 1968.
- [6] Harris, P.-Morow, J., Eds., *Lectures on the Principles of Political Obligation and Other Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986 (Prilog T. H. Green-a).
- [7] Hayward, J.-Barry, B.-Brown, A., *The British Study of Politics*, Oxford University Press, New York, 1999 (Vidi posebno prilog P. J. Kelly-a).
- [8] Kohn Hans, *Political Theory and the History of Ideas*, Journal of The History of Ideas, Vol. 25, No. 2.
- [9] Miller, D.-Siedentop, L., eds., *The Nature of Political Theory*, Clarendon, Oxford, 1983.
- [10] Plamenatz, P. John, *Consent, Liberty and Obligation*, Oxford, Oxford University Press, Sec. ed., London, 1968 (1938).
- [11] Plamenatz, P. J., *Man and Society*, 2 Vols., Longman, London, 1963.
- [12] Plamenatz, P. J., *German Marxism and Russian Communism*, Longman, London, 1954.
- [13] Plamenatz, P. J., *The English Utilitarians*, Basil Blackwell, Second Edition, Oxford, 1958.
- [14] Plamenatz, P. J., *Democracy and Illusion*, Longman, London, 1973.
- [15] Plamenatz, P. J., *Karl Marx's Philosophy of Man*, Clarendon, Oxford, 1975.
- [16] Rafael, D. D., *Philosophy, Politics and Society*, Second Series, eds. P. Laslett – W. B. Runciman, British Journal of Society, Vol. XIV, n. 3, 1963.

Vučina VASOVIĆ

PURIFICATION ACHIEVEMENT OF PLAMENATZ
THEORETICAL-POLITICAL ACCOMPLISHMENT

Summary

John Plamenatz undoubtedly is considered as one of the most relevant European political thinker. At his younger age he came to England which was one of the most prestigious places in the area of political theory. He worked and remained until the rest of his life as a professor at Oxford University.

There are at least three strong reasons for which Plamenatz's thoughts and accomplishment deserve to be present and accessible to the wider environment and especially to the academic and university communities. First, it should be said that Plamenatz was primarily interested for analyzing and interpreting great ideas of the most famous political thinkers. Secondly, what it should be emphasized is his originality as one of the main features of his political theory. Thirdly, what is worth of mentioning is his ability to combine ontological and gnoseological field, subject and method of observing, clear position toward some complex questions and the way of reaching the truth about it.

In order to better understanding of Plamenatz's philosophical and scientific accomplishment, author has organized this text in three thematic parts, with short in-

roduction and conclusions. In the first part, there is description of the framework and the content of basic circumstances and thematic circles of Plamenatz's philosophical – scientific accomplishment. Second part of the text is dedicated to the purification of the concepts, words and ideas. In the third part there is going word about the dichotomy of the key ideas of great political thinkers, from Machiavelli to Robert Dahl and other contemporary political thinkers.

At the end, it is worth of mentioning that Plamenatz's approach can be considered as some kind of distinguished hermeneutics. He mostly believed in what he himself has witnessed or experienced and in what he thought about.

